

ראש השנה טז

משה שווערד

1. למה אדם נדון בר"ה
עיין מראה מקומות לדף יא [1-4]

2. על מה הדין בראש השנה
עיין מראה מקומות לדף יא [18]

3. הר"ן על הרי"ף מסכת ראש השנה דף ג עמוד א
מתני' בארבעה פרקים בשנה העולם נידון. [A] תמהני בשלמא אדם נדון בר"ה מדברי קבלה למדנו דכתיב מראשית השנה ועד אחרית שנה מר"ה נדון מה יהא בסופה וילפי' דתשרי הוא מדכתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב כי חק לישראל וכדאיתא בגמרא בפרקין [דף ח ב] אלא הני שלשה פרקין אחרוני מבעיא לי מנא להו לרבנן ומסתברא לי דילפינן להו מדאמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח ושתי הלחם בעצרת ונסכו מים לפני בחג וכדתיא לקמן אלמא בזמנים אלו העולם נידון בדברים הללו ולפיכך צוה הקב"ה להביאן כדי שיתברכו [B] ותו קשיא לי כיון שהאדם נדון בר"ה ודאי על כל המאורעות שלו דנין אותו על תבואותיו ופירותיו ושאר עסקיו כיון שכן הכל נדון בר"ה וניחא לי שג' דברים הללו נידונין לכל העולם בג' זמנים אלו השנויין במשנתנו וילפי' הכי מדאמרה תורה לצבור שיביאו בזמנים הללו שמרצין עליהן אחד אחד בזמנו אבל בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו אחד אחד וגוזרין עליו חלקו מדברים הללו:

4. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תצד סעיף ג
אסור להתענות (ו) במוצאי חג השבועות. הגה: (ז) ואין אומרים תחנון (ח) ד מתחילת ראש חדש סיון עד ח' בו, דהיינו אחר אסרו חג (הגהות מיימוני הלכות ברכות ומנהגים). ונוהגין לשטוח עשבים בשבועות בב"ה והבתים, זכר לשמחת מתן תורה...

- לבוש אורח חיים סימן תצד
ונוהגין לשטוח עשבים ביו"ט דשבועות (ב) בבית הכנסת ובבתים זכר לשמחת מתן תורה שהיו עשבים סביב הר סיני שנאמר [שמות לד, ג] גם הצאן והבקר אל ירעו וגו', שמע מינה שהיה שם מרעה.

- מגן אברהם סימן תצד
ונוהגין להעמיד אילנות בבה"כ ובבתים ונ"ל הטעם שיזכירו שבעצרת נידונין על פירות האילן ויתפללו עליהם:

- משנה ברורה סימן תצד
(י) זכר לשמחת מתן תורה - שהיו שם עשבים סביב הר סיני כדכתיב הצאן והבקר אל ירעו וגו'... ונוהגין להעמיד אילנות בבה"כ ובבתים זכר שבעצרת נידונו על פירות האילן [מ"א] [י] והגר"א ביטל מנהג זה משום שעכשיו הוא חק העמים להעמיד אילנות בחג שלהם:

5. ספר בנייהו על ראש השנה דף טז/א

דף ט"ז. כל צאי שולס עוברין לפני ככני תדון. י"ל הוליל כל בני אדם ויתו כל צאי שולס, או יתמך כל הכריות עוברין לפניו. וי"ל כס"ד דרמו בזה גס אותס שכאו לשולס ויתו גס כן נידונין בו גיוס לחזור לבא בגלגול, וגס זה תסבין וענין עמוק כזה שטיס יכיו בגלגול ואיך יתגלגלו וכתה יתגלגלו:

6. תוספות הרא"ש מסכת ראש השנה דף טז עמוד א
בפסח על התבואה. הא דאמרינן בפ' מי שמתו גבי חסיד אחד שהקניטתו אשתו שבראש השנה שמע רוחות מספרות זו עם זו ששמעו מאחורי הפרגוד כל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו, אפשר דמזכירין בראש השנה דין שנגמר בפסח, ולפ"ז ניחא מה שאומרים בתפלת ראש השנה ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב איזו לשלום איזו לרעב איזו לשבע כלומר שמזכירין אותו

בראש השנה והיינו יאמר, אי נמי כר' יהודה דאמר בסמוך הכל נידונים בראש השנה וגזר דינם נחתם כל אחד בזמנו בפסח על התבואה, ואותו חסיד היה ר' יהודה ב"ר אלעאי כדאמרין בהגוזל קמא (ק"ג ב') כל היכא דאיכא מעשה בחסיד אחד או ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר' אלעאי.

7. טורי אבן מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

בפסח על התבואה. לא נתברר לי איזה יום מז' ימי הפסח הוי דין זה. ול"ל ביום ראשון של פסח הא עומר מרצה על התבואה כדאמ' בגמ' אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כו' וזמן הבאתו הוא ביום ב' של פסח וא"א שירצה אחר גזר דין. ול"ל נמי שהדין באח' מהשאר ימי הפסח. דא"כ לא היה לו לתנא לפרש איזו יום הוי. ואי נימא שהדין נמשך כל ז' ימי הפסח מקצתן ביום זה ומקצתן ביום זה. ק"ל דלמא זמן הבאת עומר ביום ב' ולא ביום א' לרצות נמי על הנדונים ביום זה. ועוד לפי"ז יש לתמוה קצת איך שדין בני אדם עצמן שהוא בר"ה אינו נמשך אלא יום א' בלבד ודין התבואה יהיה נמשך ז' ימים. ונ"ל דתחילת דין התבואה הוי ביום א' של פסח וגמר דין ביום אחרון וימים שבנתיים ליכא דין כלל וה"ל דומיא דאדם דתחילת דין שלו הוא בר"ה וגז"ד שלו ביום הכפורי' לתנא דידן כדאמר בגמ' והבאת עומר ביום ב' כיון דהוי קודם גז"ד שלו ש"ד. ואע"ג דמיום הבאתו עד גז"ד עדיין כמה ימי' לבא כיון שהם ימים מועטים ל"ל בה. וכן י"ל גבי ובחג נדונים על המים כה"ג דתחילת דין ביום א' של חג וגז"ד בנ' בנ' ובגמ' אפרש עוד(קב):

8. חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

הא דאמרין דאדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים. יש לשאול מה הפרש יש בין דין לחתימה דהא סתם נידון היינו לומר פלוני זכאי ופלוני חייב, וי"ל דבראש השנה רואין דינו אם הוא זכאי או חייב ואומר כך וכך היה חייב אבל אין גוזרין עליו להענישו בדינו עד יוהכ"פ.

9. שפת אמת מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

בגמ' דתניא הכל נידונים בר"ה וגז"ד שלהם נחתם ביוה"כ לאו דוקא נידונים גרידא בר"ה רק הכוונה שנידונים ונגמר ונפסק ג"כ אלא שיכול להשתנות עוד קודם יוה"כ דכן משמע בכ"מ דבר"ה נגמר הדין גם ראי' מדכתבו התוס' דהך ברייתא דב' רוחות אתיא כר"י ואם לא נגמר עדיין בר"ה איך ידעו:

10. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפב סעיף ט

הגה: ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו: לשנה טובה (כה) תכתב (טור).

11. משנה ברורה סימן תקפב

(כה) תכתב - ולנקבה יאמר [יד] תכתבי ביו"ד. המ"א מצדד דיש לומר ג"כ ותחתם והגר"א בביאורו מסכים לדעת העשרה מאמרות דאין לומר ותחתם. ועין במ"א דיכולין לומר לשנה טובה תכתב עד חצות היום ועיין בט"ז דמוכח מניה דיום שני כיום א' דמי לזה ויכולין לומר גם בליל שני לשנה טובה תכתב בא"ר חולק על זה:

12. מגן אברהם סימן תקפב

... שגם צדיקים אין נחתמים אלא ביה"כ רק שנכתבי בר"ה ע"ש:

13. ביאור הגר"א אורח חיים סימן תקפב

ונוהגין כו' תכתב. כי מש"ש שלשה ספרים כו' היינו לחיי ע"ה כמ"ש תוס' שם ודלא כהר"ן שכת' לעה"ז וצדיקים ורשעים בדינן דהא אמרינן ואדם נידון בר"ה וגזר דין כו' אלמא אין החתימה אלא ביה"כ ומתני' בכל אדם מיירי וכן מש"ש תבואה שאירע בה קרי כו' אדם כו'. החליט הגמ' בכל אדם אלא דחיי עה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעי"ת נקרע הגזר דין ונכתב ונחתם ביה"כ לטובה וזהו התועלת דאינו נחתם עד יה"כ וז"ש שב בנתיים כו' וזה שמבקשין בעי"ת וכתבנו כו' ליקרע גזר דין ויכתבנו לחיים ולכן אין לאומרו ותחתם אלא תכתב:

14. חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

כמאן מצלינן האינדא וכו'. וא"ת תיפוק ליה אמאי מצלינן האינדא רפאנו ה' ונרפא וכוליה תפלת י"ח, וי"ל דהתם כיון דצרכי רבים לכו"ע מצלינן להו דגזר דין דצבור מקרע אבל דיחיד הוא דקשיא לן, ואסיקנא דאפילו תימא כרבנן וכדר' יצחק דאפילו ביחיד יפה צעקה אף לאחר גזר דין, והאי אוקימתא עיקר, והכי סוגיין בכל דוכתא דתלמודא ואע"ג דלית הלכתא כר' יוסי, והכי מנהגא דעלמא, והא דמצלינן אקצירי ואמריעי דוקא בחול אבל בשבת לא מצלינן אלא במסוכן ליומו כדכתיבנא בתענית (כ"ה א') בס"ד.

15. ספר העקרים - מאמר רביעי פרק כא

והתשובה בזה שהתפלה מועילה לפני גזר דין עכ"פ ואף לאחר גזר דין ג"כ תועיל אם אין עמו שבועה וכן אמרו רבותינו ז"ל יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (ר"ה דף י"ג) כמו שיראה זה מחזקיה שאחר שנאמר לו צו לביתך כי מת אתה

ולא תחיה נאמר לו שמעתי את תפלתך וגו' הנני יוסיף על ימך (ישעיה ל"ח) וזה היה לאחר גזר דין כמו שאמרו רז"ל בברכות אבל גזר דין של משה היה גזר דין שיש עמו שבועה שנאמר לכן לא תביאו (במדבר כ') ובארו רבותינו ז"ל כי לכן לשון שבועה וכמו שהוכיחו זה מלכן נשבעתי לבית עלי (שמואל א' ג') ולפיכך לא הועילה התפלה של מרע"ה:

16. ספר העקרים - מאמר רביעי פרק יח

מה שהביא האנשים לפקפק בתפלה קרוב למה שהביא אותם לסלק ידיעת השם וזה שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקה אם שנגזר מהשם טוב מה על איש מה או לא נגזר ואם נגזר אין צריך תפלה ואם לא נגזר אין תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון ובעבור זה יאמרו שלא יועיל כשרון המעשה אל שיגיע לאדם מהשם בעבורו טוב מה וכן יאמרו שלא תועיל התפלה להשיג טוב מה או להנצל מרע שנגזר עליו...

וזה הדעת אינו נכון שהשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא המונע הטוב מעצמו שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלוני והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא אף אם ימטיר השם מטרות עזו על פני תבל ארצה לא תצלחנה תבואותיו אחר שלא חרש וזרע והוא המונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו:

ולפי זה נאמר שכשנגזר על האדם טוב מה הנה הוא נגזר עליו במדרגה ידועה מכשרון המעשה וזה כלל יעודי התורה וכן כשנגזר עליו רע מה הנה הוא נגזר בהיותו במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה וכשנשתנה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא תשתנה הגזרה בהכרח לטוב או לרע...:

ומזה הצד הוא שתואיל התשובה לרשע שע"י התשובה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גזרה שהרי אחאב שנא' עליו רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני השם (מלכים א' י"ז) ואחר שנגזרה עליו גזרה לפי שצם ונתכסה בשק ונכנע לפני ה' נאמר לאליהו יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו (שם כ"א) וזה שיוזרה שהגזרה הנגזרת על הרשע הוא בהיותו בתואר ההוא מן הרוע וכשישתנה מן התואר ההוא על ידי התשובה הנה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותה גזרה:

ועל זה הדרך הוא מבואר שתועיל התפלה או כשרון המעשה אל שיוכן המתפלל לקבל שפע הטוב או לבטל ממנו הרע הנגזר עליו להיותו משתנה ממדרגת הרוע שיהיה בה וזהו הטענה רמז אליה צופר בהיותו מאשים את איוב שלא היה מתפלל להשם להצילו מרעתו ולא היה מכין עצמו לבטל מעליו הגזרה וזה שאמר לו אם אתה הכינות לבך ופרשת אליו כפיך אם און בידך הרחיקהו כי אז תשא פניך ממום וגו' (איוב י"א) כלומר אם תכין לבך להתפלל ולתקן מעשיך אין ספק שעל ידי התפלה וכשרון המעשה תמלט מן הצרות הללו ומזה יתבאר שהתפלה וכשרון המעשה מועיל לבטל הגזרה בכל עת וכן אמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה דף י"ז ע"א) יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין:

ואין להקשות ולומר איך ישתנה רצון השם יתברך על ידי התפלה שכך היה רצון השם יתברך מתחלה שתקיים הגזירה בהיותו באותה מדרגה ואותה הכנה ואם תשתנה ההכנה תשתנה הגזרה:

17. פני יהושע מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

שם תניא אמר ר"י משום ר"ע מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח כו'. ולכאורה יש להקשות דבעלמא [ב"מ קט"ו ע"א] אשכחן לר' יהודה דלא דריש טעמא דקרא, והכא דריש. וי"ל דאפילו למאן דלא דריש טעמא דקרא היינו במידי דנפ"מ לדינא או לאיסור והיתר כגון הך דאלמנה אין ממשכנין אותה דפרק המקבל [שם] והך דלא ירבה לו נשים בפרק כ"ג [סנהדרין כ"א ע"א], משא"כ האי דהכא דהאי טעמא לא הוה אלא לעניני אגדה, דהך טעמא דעומר ואינך דברייתא שאינן אלא ענין אגדה ואין בהם לא איסור ולא היתר לכו"ע דרשינן

כדאשכחן בפ"ק דקדושין [כ"ב ע"ב] דרבי יוחנן ב"ז דרש מה ראה אוון לירצע כו' וכה"ג איכא בתלמוד. אלא דאכתי איכא למידק דמאי קשיא ליה האי דעומר ושתי הלחם וניסוך המים דקריבין ברגלים טפי משאר קרבנות רגלים שכל אחד חלוק מחבירו במנין פרים ואילים וכבשים וכבשי עצרת וכיוצא. תו קשיא לי אדקשיא ליה לר' יהודה ור"ע מניסוך המים שאין מפורשים בתורה אלא דרך רמז או הלכה למשה מסיני וטפי הו"ל למימר מפני מה אמרה תורה ליקח בחג ארבע מינין שבלולב מפני שבחג ניזונים על המים כדאמרין להדיא בריש מסכת תענית [ב' ע"ב] שארבעה מינים הללו אינן באים אלא לרצות על המים ע"ש. לכך נראה לפענ"ד דודאי לא בעינן למידרש טעמא דקרבנות ומצות דשייכי ברגלים אלא דווקא הנך דעומר ושתי הלחם וניסוך המים הוא דקשיא ליה דשלשתן הם משונים משארי עניני דקרבנות, עומר לפי שבא מן השעורין וכל המנחות דיחיד ודציבור מן החיטין ושתי הלחם נמי נשתנו שאין בהם למזבח כלום ואפ"ה קריה רחמנא קרבן וכ"ש ניסוך המים דלא אשכחן דכוותיהו כלל במזבח בכל ימות השנה, וכיון ששלשה רגלים הללו נשתנו כל אחד בענין משונה ודאי טעמא בעי ויפה דרשן ר"ע שהטעם שכל אחד ראש השנה, כן נראה לי נכון:

18. הר"ן על הרי"ף מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

שתי הלחם. רצוי על פירות האילן שהן מתירין להביא בכורים שאין מביאין בכורים קודם שתי הלחם שהם בכורי קציר חטים א"נ אתיא כמ"ד עץ שאכל אדה"ר חטה היתה:

19. חידושי הרישב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, משום דאע"ג דפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה [תורה] זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכיות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל מסיפרי מפסוק והיה לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' א-להיכם שאין תלמוד לומר אני ה' א-להיכם אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכיות (עי' לקמן ל"ב א'), ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי

דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה [העירה] בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו [ל]חכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום.

20. חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

ובמה בשופר... וכי תימא ועדיין לא נתן טעם לפסוקי שופרות, י"ל דלא צריך דהא פשיטא דכיון דאיכא שופר איכא נמי פסוקי שופר, וי"ל עוד דהכי קאמר ובמה בשופר ממש ובפסוקי שופרות שברכת השופרות היא על שם השופר שאף כשאין לו שופר היא מזכירו וקובע לו ברכה, וכך לשון התוספתא שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה כלומר בהזכרת תרועה והיינו נמי זכרון תרועה.

21. הר"ן על הרי"ף מסכת ראש השנה דף ג עמוד א

למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין. פירוש כיון שעתידין לתקוע כשהן עומדין דתקיעות שעל סדר הברכות הן עיקר למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ואמרי' כדי לערבב את השטן פירוש להכניע את היצר כדכתיב (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו דשטן היינו יצר הרע וכדריש לקיש דאמר [בב"ב דף טז א] הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצה"ר אבל בספר הערוך כתב דבירושלמי גרסי' כתיב בלע המות לנצח וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כדשמע שטן קול שופר הדא זימנא בהיל ולא בהיל וכדתינין ליה אמר ודאי ההוא שופרא דתקע בשופר גדול ומטא זימניה להתבלע ומרתע ומתערבב ולית פנאי למעבד קטגוריא. ונ"ל שלכך הקדימו תקיעות שמיושב אע"פ שהיה ראוי להקדים אותם שעל סדר הברכות שהן עיקר לפי שאילו היו מקדימין אותן אפשר שלא היו חוששין אח"כ לתקיעות שמיושב שאינן אלא לערבב את השטן בלבד ולפיכך הקדימו תקיעות שמיושב שבידוע שלא יזלזלו באותן שעל סדר הברכות ...

22. הערות מהרב אלישיב

כהא דתקיעות מיושב ומעומד

אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין וכו'. רוב הראשונים פירשו בזה דודאי תקיעות דמעומד דהיינו מה שהוא על סדר הברכות הוא העיקר, וע"ז שאלה הגמרא מדוע תוקעין גם כשהן יושבין, דהיינו מה שתוקעין לפני הברכות.

אמנם הבעה"מ לקמן [י: י"א. מדפי הרי"ף] דרך חדשה דרך בזה וכתב, דפשיטא הוא דמה שאנו תוקעים היום התקיעות שקודם התפילה תקנה מאוחרת היא, ולא בזה איירי הגמ', דמ"נ אי זה התקיעות שאירי הגמ' בזה לא היו אומרים את ברכת התקיעות על התקיעות שהם אינם העיקר, ועוד דאיך מתחילים בהם, אלא כוונת הגמ' היא, דיש תקיעות דמיושב, היינו בשעת הברכות והוא נקרא מיושב, דעדיין יושבים, דאע"פ שהוא מעומד לשליח ציבור מיושב הוא לכלל הציבור [ומוכח מזה דתקיעות על הברכות היה בחזרת הש"ץ כמנהג האשכנזים], דאע"פ דלכתחילה גם בחזרת הש"ץ עומדים אינו מן הדין אלא מצוה היא, ותקיעות דמעומד הוא שהיה מנהגם לתקוע עוד כשהיו יוצאים כבר ללכת לביתם, וע"ז מקשה הגמ' למה תוקעים שניהם, ותירצה לערבב השטן. נמצא תקיעות דמיושב עיקר, והברכות של התקיעות הוה ברכות דמלכיות זכרונות שופרות, והם הם ברכות התקיעה, והיה אח"ז תקנה מאוחרת מפני החולים והאנוסים, ותקינו ע"ז ברכה על השופר, כיון דעדיין לא בירך מלכיות זכרונות שופרות, ולא איירי הגמ' כלל מזה.

23. מהרש"א חידושי אגדות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

אלא לפי מעשיו שבאותה שעה כו' שנאמר באשר גו'. מפורש בב"ר כפרש"י דלפי פשוטו הוא יתורא דקרא וע"כ דרשו דכמו דמלת שם מורה על המקום שבא הסיפור ממנו כבר כן הוא מורה כאן על הזמן ההוא שאנו קיימין בו יהא נידון ולא על העתיד והא דבן סורר נידון ע"ש סופו עיין תירוצו ברא"ם ועי"ל דבן סורר נידון ע"ש סופו של עצמו מה שאין כן בישמעאל על שם סופו של בניו לא נידון:

24. שפת אמת מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

שם בגמ' ואר"י כו' באשר הוא שם עי' במהרש"א שכ' לחלק דבן סורר ומורה שנהרג ע"ש סופו של עצמו שאני וצ"ע דהא ר"י כללא כ"ל שאין אדם נידון אלא לפי מעשיו של אותו שעה משמע אפי' עתיד להרשיע בעצמו אח"כ אבל עיקר התי' כמ"ש

הרא"ם שם בפ' וירא דבן סו"מ נידון ע"ש מעשיו דאותו שעה כיון דהגיע תורה לסוף דעתו דע"י שזולל בשר וסובא יין יבוא למעשים הללו הרי מתחייב במעשה זו מיתה, ועוד נראה דהתם לטובתו הוא כדאמרינן מוטב שימות זכאי אבל האי קרא דמייתי הכא מיירי היכא שיעשה החטא אח"כ רק שיהי' נענש במעשה העתיד ע"ז אין דנין ובמ"א ביארתי יותר דלכאורה בישמעאל ג"כ אם הי' מת בצמא לא היו עתידין בניו להמית בנ"י אך ז"א דע"כ כיון שהמלאכים ראו שעתידין לעשות כן הי' זה אמת והיינו שהקטרוג הי' רק על מה שמעלה לו באר בדרך נס אבל מ"מ הי' חי עד שיגיע למים ולא הי' הקטרוג להמיתו או אפשר דכבר הוליד זרע גם קודם מעשה זו אבל להצילו שלא יבוא לאותו חטא אפשר דדנין בכה"ג עוד נראה דהקושיא מעיקרא ליתא דהכא מיירי בדין שמים אבל בבן סו"מ דדין ומשפט התורה לב"ד להורגו אין ענין לכאן [וכמ"ש בגור ארי' שם ובפ' תצא ע"ש] מיהו הא דאר"י אינו אלא לזכות דנין אותו באשר הוא שם אבל להטיב לפי מעשיו העתידין מצינו הרבה פעמים שניצול ע"י זה:

25. שפת אמת מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

שם בגמ' דאר"א כל המוסר דין כו' ותאמר שרה כו' ויבוא אברהם כו' נראה לפרש דקאי אהא שהענישה להגר שהכריחתי לברוח דלאחר מיתתה חזר אברהם ולקח את הגר והוי מדה כנגד מדה דלפי' הפשוט [דקאי על מה שאמרה לאברהם ישפוט ה' וגו'] מה ראי' דילמא הגיע זמנה למות:

26. תוספות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

שאין תוקעין בתחלתה - מפרש בהלכות גדולות לאו דמיקלע בשבתא אלא דאיתייליד אונסא.

27. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

ואמר רבי יצחק: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר יאמדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת.

• הערות מהרב אלישיב

שם. ויל"ד אם צריך לדבר עם רבו או סגי שבא לראות פניו. ונראה דסגי לראות פניו, ואי"צ שידבר עם רבו. (ועי"ע רמב"ן עה"ת שמות (כ', ח') וטעם לקדשו וכו', וצ"ת. ויש לדון דאי אשה חייבת א"כ ל"ש לשמוע ד"ת, וצ"ב).

28. הערות מהרב אלישיב

לא הזכיר הפייטן תשובה גם שינוי מקום והשם

וארי"צ ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם וכו'. ועפי"ז יסד הפייטן "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה" ולא הזכיר "שינוי מקום" כיון דזהו

רק ליש אומרים. ועדיין צריך ליתן טעם מפני מה לא הזכיר הפייטן "שינוי השם", ויתכן משום דכל הנך קראי דמייתי הכא מוכח מלשון המקרא דאיירי אחר גזר דין, משא"כ לענין שינוי השם לא נזכר שם שהיה לשרה גזר דין שלא תלד ואין ראייה דמהני אחרי גזר דין.

29. מאמרים

קובץ אור ישראל תשרי תשס"ח-יסוד הדין בראש השנה
קובץ המאור תשרי תשס"ח-הדין ביום השני של ראש השנה
קובץ המאור אלול תשס"ט-סגולת אי-תקיעת שופר בראש השנה שחל להיות בשבת
קובץ המאור אלול תשס"ט-בענין מצות קבלת פני רבו
קובץ המאור סיון תשס"ט-מצות עליה לרגל בזמן שאין קרבן

מי זוכה בדין בראש השנה

1. הר"ן על הר"ף מסכת ראש השנה דף ג עמוד ב

צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. מדקאמר בינונים משמע דצדיקים דקאמר היינו שזכותיהם מרובים מעונותיהם ורשעים דקאמר היינו שעונותיהם מרובין מזכותיהן ואי הכי קשיא טובא דהא כמה צדיקים שזכותיהם מרובים מעונותיהם נכתבים למיתה וכמה רשעים שעונותיהם מרובים נכתבים לחיים אלא עיקרן של דברים כמו שכתב רבי ישעיה הזקן מטראני ז"ל דצדיקים ורשעים בדין זה קאמר שאותן בני אדם שזוכין בדין מחמת איזה זכות מיקרו הכא צדיקים גמורים שצדיקים גמורים הם בדין זה ואע"פ שעונותיהם מרובין מזכותיהם כיון שהם זוכין בדין לפי שמדתו של הקב"ה נותנת לשלם שכר בעולם הזה אי זה זכות שעשו וכן נמי צדיקים שזכותיהן מרובים מעונותיהן כיון שהן מתחייבין בדין ואפילו מפני עבירה קלה שעשו לגבי דין זה רשעים מיקרו וכדכתיב (דברים כה) והצדיקו את הצדיק והרשעו את הרשע דהיינו צדיק ורשע לאותו דבר ובינונים היינו אותן בני אדם שמשפט שלהם מעוין ושקול מר"ה שהן תלויין ועומדים עד שהן מכריעין עצמם לזכות או לחובה מר"ה עד יוה"כ וכ"כ הרמב"ן ז"ל בשער הגמול דצדיקים ובינונים ורשעים דקאמרינן הכא בדין זה קאמר ומיהו הא דאמרינן לקמן שלש כתות ליום הדין וכו' הנהו צדיקים ורשעים ובינונים כפי כל מעשיהם קאמר:

2. תוספות הרא"ש מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

צדיקים גמורים נחתמים לאלתר לחיים. מדקחשיב בינוניים משמע דצדיקים גמורים קרי למי שזכותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובים היילך האי לחיים ולמיתה דקאמר לא בחיי העולם הזה ומיתה העולם הזה קאמר דאין זה תלוי ברוב עונות או ברוב זכיות, דאמרינן בפ"ק דקידושין מי שעונותיו מרובין מזכותיו דומה כמי שקיים את התורה כולה ולא חסר ממנה אות אחת ומי שזכותיו מרובין מעונותיו דומה כמי ששרף את התורה כולה, הילכך האי חיים ומיתה דקאמר היינו חיי העולם הבא ומיתה העולם הבא דמאורעות שלו וגזרותיו של שנה זו תלויין בה שגזרין על הצדיק גזרות קשות בעולם הזה להפריע ממנו עונותיו ולרשע גזרין גזרות טובות ליתן לו שכר מצותיו בעולם הזה כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו היילך צריך להעלותן בכף מאזנים בכל שנה.

• ביאור הגר"א אורח חיים סימן תקפב

ונוהגין כו' תכתב. כי מש"ש שלשה ספרים כו' היינו לחיי ע"ה כמ"ש תוס' שם ודלא כהר"ן שכת' לעה"ז וצדיקים ורשעים בדין דהא אמרינן ואדם נידון בר"ה וגזר דין כו' אלמא אין החתימה אלא ביה"כ ומתני' בכל אדם מיירי וכן מש"ש תבואה שאירע בה קרי כו' אדם כו'. החליט הגמ' בכל אדם אלא דחיי עה"ז שוין בכל אדם אלא דאע"פ שנכתב אם חוזר בעי"ת נקרע הגזר דין ונכתב ונחתם ביה"כ לטובה וזהו התועלת דאינו נחתם עד יו"כ וז"ש שב בנתיים כו' וזה שמבקשין בעי"ת וכתבנו כו' ליקרע גזר דין ויכתבנו לחיים ולכן אין לאומרו ותחתם אלא תכתב:

3. ספר החינוך - מצוה שיא

ומה שאמרו שם שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינוניים. וענין פתיחת הספרים נאמר לפי הדומה על דרך המשל בענין השגחתו ברוך הוא עליהם, כדי שיכנסו הדברים באזני השומעים ידברו רבותינו לעולם במורגל בבני אדם. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, פירש מורי צדיק גמור בכאן שכולו זכאי, וכן רשע גמור בכאן שכולו חייב, ולפיכך נחתם מיד למיתה, אחר שאין לו זכות בעולם שיגן עליו. בינוניים תלויין עד יום הכיפורים, ואז גמר דין שלהם נחתם:

4. רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ג הלכה ב

(ב) אדם שעונותיו מרובין על זכותיו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רוב עונך וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו' וכן כל העולם כולו אם היו עונותיהם מרובין מזכותיהן מיד הן נשחתין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות אלא לפי גודלם יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר יען נמצא בו דבר טוב ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ואין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

5. ראב"ד יד החזקה - הלכות תשובה פרק ג הלכה ב

[השגת הראב"ד - אדם שעונותיו מרובין על זכותיו מיד הוא מת ברשעו א"א לא כמו שהוא סובר שכשאמרו רשעים נחתמין לאלתר למיתה שמיד מתים ואינו כן כי יש רשעים חיים הרבה אלא נחתמין לאלתר שלא ימלאו ימיהם שני הדור שנגזרו עליו ועיקר דבר זה ביבמות (נ):]

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב

אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: [1] שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, אחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים - [2] תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. [3] זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה

1. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף לב/ב

אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה [SEE 3 ABOVE]

שו"ת ציץ אליעזר חלק כ סימן כה

ד) תפלותינו ועריגת נפשנו והעולמות כולם ביום קדוש זה הורסת כל המחיצות, כולם נצבים לפני ה' החיים והמתים, וגם המתים יש להם ביום זה כפרה ועליה, יעוין ברמ"א או"ח סי' תרכ"א סעי' ה' שפוסק דמזכירים ביוהכ"פ נשמותיהם דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ, והלבוש בסעי' ג' מביא סמך לזה מפרשת עגלה ערופה שארז"ל בספרי כפר לעמך ישראל אלו החיים "אשר פדית" אלו המתים מלמד שהמתים צריכים כפרה. והגאון החתם סופר ז"ל בדרשותיו מדי דברו עה"פ של: אתם נצבים וגו' ולא אתכם לבדכם וגו', כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלקינו, ובעמדו על הדקדוק דהיה צריך להיות כתוב מקודם "ואת אשר איננו פה עמנו היום" ואח"כ לסיים "לפני ה' אלקינו" כדי שיהא מוסב זה על שניהם על אשר ישנו ועל אשר איננו, ובכתבו לבאר דמה שאמר אשר ישנו פה המכוון על בעלי גופים גשמיים עומדים לפני ה' אלקינו ודבקים בו ממש ע"ד ואתם הדבקים וגו' חיים כולכם היום, בחיים חיות אנושי בתוך גוף, ומה שאמר ואת אשר איננו פה הם הנשמות העתידות להולד והמה רוחות קדושות שאין להם חלק ואחיזה בגשמיות המה ג"כ עמנו היום מצורפים עמנו הגשמיים, נותן לזה דוגמא מקבלה נפלאה שבידו, וזה לשונו: "ע"ד שקבלנו שכר"ה ויוהכ"פ הנשמות הקדושות שכבר מתו ונשמות האבות מצטרפים עמנו בביהכ"נ בתפלתנו". ומוסיף עפ"ז לבאר לאל כזאת גם מאמרם ז"ל (בר"ה ל"ב, וערכין י') דאיתא שאמרו מלאה"ש לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרים שירה בר"ה ויוה"כ, אמר הקב"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני ויאמרו שירה, ומבאר דר"ל, מפני שגם המתים וספריהם נמצאים לפנינו, והמתים אף על פי שמתפללים עמנו ותפלתם עושה רושם מ"מ שירה אינם יכולים לומר עד תה"מ דאז כתיב (בישעי' כ"ו) הקיצו ורננו שוכני עפר, אבל בעוה"ז לא המתים יהללו וגו' ולא כל יורדי דומה, ע"כ כיון שספרי חיים וספרי מתים פתוחים, אי אפשר לומר שירה מפני המתים המצורפים בתפלתנו יעו"ש בדבריו המופלאים.

הערות מהרב אלישיב

אדם נידון בכל יום והחילוק בין ר"ה לשאר ימים

ולמאי דקאמר ר' יוסי דאדם נדון בכל יום, הקשה הטור"א הא לקמן [ל"ג] אמרינן מפני מה אין אומרים הלל בר"ה, אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה, א"כ לר"י שר"ה וכל השנה שוים לדין, א"כ לעולם לא נימא הלל לא ביי"ט ולא בחנוכה. ואי ס"ל לר"י דליכא האי סברא

דמלך יושב על כסא דין, א"כ לשיטתו נימא הלל בר"ה, ונראה דודאי מודה ר' יוסי דשאני ר"ה משאר הימים, ואם אדם נדון בכל יום, הכוונה לפי מעשיו כל יום ויום הוא נדון עליו, וכיון שעשה עבירה אפשר יתחייב ע"ז באותו היום, אבל זה דין פרטי על מעשיו באותו היום, ואין זה בגדר ספרי חיים ומתים פתוחים לפניו, אבל ודאי דגם בר"ה מתדיין ובדין כללי ששוקלים מעשיו של כל השנה, וכדאיתא בקידושין דחזינא אי חובותיו גברו אי זכויותיו גברו, וזהו ספרי חיים ומתים הפתוחים בר"ה לדין במכלול מעשיו אם שייך לצד החיים או לצד המתים, ובאותו היום איך נאמר הלל, ואין זה סתירה כלל לשאר הימים, שאין זה אלא דין פרטי.

2. עיין בשיחות מוסר

3. רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ג

(ג) ... וכשם ששוקלין זכויות אדם ועונותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו ביום טוב של ראש השנה מי שנמצא צדיק נחתם לחיים ומי שנמצא רשע נחתם למיתה והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה: